

3.1

72f29/
8.-

Bogomsl. uagl.

Dansk Sproglaere

til Brug ved Undervisningen

i

Borger- og Almueskoler.

Red

B. Boiesen.

Tredje omarbejdede Udgave.

Kjøbenhavn.

Fr. Woldikes Forlag.

1871

Forord.

Nærværende Udgave fremtræder i en væsentlig ændret Skikkelse. Da der nu er fastsat sikre Regler for det danske Sprogs Retskrivning i de lærde Skoler, og Folkeskolen dog efterhaanden maa slaa ind i det samme Spor, har jeg troet, at det nærværende Tidspunkt vilde være heldigt for disse Forandrings Gjennemførelse.

Spøstøste Skole pr. Nylsøbing p. F. i Oktbr. 1871.

B. Boiesen.

MX 0232288 2x01

Boi H

803.98; 801.5

AALBORG UNIVERSITETSCENTER
Universitetsbiblioteket

§ 1. Om Bogstaverne.

Menneftet taler i Sætninger. Sætningen er en Forbindelse af Ord, Ordet bestaar af Stavelsler, der dannes af Bogstaver.

Bogstaverne ere: a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, v, x, y, z, æ, ø, aa; af dem høre c, q, x og z egenlig kun hjemme i Fremmedordene, om end de to sidste endnu bruges temmelig almindelig i enkelte danske Ord. Bogstaverne ere 2 Slags: **Selvlyde** (Vokaler) a, e, i, o, u, y, æ, ø og aa; og **Medlyde** (Consonanter) alle de øvrige. Medlydene kunne atter inddeles i: **Læbebogstaver** (b, p, v, f, m), **Tandbogstaver** (s, z), **Tungebogstaver** (d, t, l, n), **Ganebogstaver** (g, k, j, r) og **Mandelhyde** (h). Nogle Medlyde ere haarde (p, t, k, f); andre bløde (b, d, g, v). Af Bogstaverne dannes **Stavelsler**, der enten ere tonehavende eller toneløse, aabne eller lukkede, lange eller korte. Exempler: Vinde, forære, somme, Retsfærd, Mennefte. 3 Vers er det især let at stjelne de tonehavende Stavelsler fra de toneløse, f. Ex.

Dagen gaar med raske Fjed,
Dagens Vørn maa ile;
Aftenrøden bringer Fred,
Nattens Stjærner Hvile.

§ 2. Ordklasserne.

- Ordene kunne henføres til 10 forskjellige Ordklasser:
- 1) **Navneord** (Substantiver), der give Navnet paa en Person, Ting eller et Begreb, f. Ex. Mand, Wilhelm, Tro, Haab.
 - 2) **Kjendeord** (Artikler), der tjæne til at udtrykke Navneords Kjon, f. Ex. en, et.
 - 3) **Tilægsord** (Adjektiver), der forklare Navneordene, idet de tillægge Gjenstanden en Egenstabs, f. Ex. rød, hvid, god, ond.

- 4) **Talord** (Numeralier), der vise Gjenstandenes Mængde eller Plads i en Række, f. Ex. én, to, tre; første, anden, tredje.
- 5) **Stedord** (Pronominer), der bruges istedenfor andre Ord, idet de henviser til dem, f. Ex. jeg, Du, han.
- 6) **Udsagnsord** (Verber), der udsige noget om en Person, Ting eller et Begreb, f. Ex. pløjer, drikker, sover.
- 7) **Biord** (Adverbier), som tjæne til nærmere at forklare Tillægsord, Udsagnsord og andre Biord, f. Ex. ud, hjem, op, ned.
- 8) **Bindeord** (Conjunktioner), der give Forbindelsen mellem Sætninger og Sætningsdele, f. Ex. og, men, fordi.
- 9) **Forholdsord** (Præpositioner), der udtrykke et Forhold til noget, f. Ex. med, hos.
- 10) **Udraabsord** (Interjektioner), der tilfjendegive en Ytring af Følelsen eller Viljen, f. Ex. av! af! frem! omkring!

§ 3. Ordenes Bøjning.

Et Ord kan forekomme under forskellige Former. Naar det en anden Form end den oprindelige, siger man, at det bøjes. Denne Bøjning bestaar som oftest i, at der til Ordets Stamme (o: den Stavelse, hvori Ordets Grundbetydning ligger) tilføjes en eller flere Stavelser, f. Ex. Tro, Troen, Troens; hvid, hvidere, hvideste; læs! læse, læser, læst. Undertiden gaar under Bøjningen Stammens Selvlyd over til en anden, f. Ex. Gaas, Gæs; vinde, vandt.

Ved Bøjningen har man til Hensigt at udtrykke, om Ordet staar i Enkelttal eller Flertal, i Fælleskøn eller Intetkøn, som Grundord (Subjekt), i Gjesald eller som Gjenstand (Objekt). Ved Tillægsordene vises tillige, i hvilken Grad Egenskaben tillægges en Gjenstand, og ved Udsagnsordene, til hvilken Tid Handlingen tænkes udført.

Bøjningen kan være tre Slags:

- 1) **Tals-, Kjøns- og Faldsbøjning** (Declination) bruges ved Navneord, Kjendeord, Tillægsord og Stedord.
- 2) **Gradbøjning** (Comparison) bruges ved Tillægsord og Biord.

- 3) **Tids- og Maadestøjning** (Conjugation) bruges ved Udsagnsord.

Bøjes et Ord ved en Forandring af Selvlyden (Omlyd) og uden Endetillæg, kaldes Bøjningen stærk; faar Ordet derimod et Tillæg af et eller flere Bogstaver, kaldes den svag.

§ 4. Navneordene.

1) Navneordene inddeles i **Personnavne**, **Tingsnavne** og **Begrebsnavne**, f. Ex. Menneske, Dyr, Bort, Haab. Endvidere kan man inddele dem i: **Fællesnavne** o: en fælles Benævnelse paa alle Gjenstande af samme Art, f. Ex. Hund, Hest; **Egennavne** o: en særegen Benævnelse for en enkelt Gjenstand, f. Ex. Karl, Kjøbenhavn; **Samlingsnavne** o: en Benævnelse paa en samlet Mængde af ensartede Ting, f. Ex. Kjøb, Guld; og **Formindsfelsesnavne** o: en Betegnelse af noget som lille i sin Art, f. Ex. Mandskling (lille Mand), Stikke (lille Stok), Bænge (lille Bæng).

2) Navneordene ere enten af **Fælleskøn**, f. Ex. Manden, Konen; eller **Intetkøn**, f. Ex. Huset, Barnet. I Tidenes Løb ere mange Ord gaaede over fra Intetkøn til Fælleskøn og omvendt. Exempler: Lykken hun er et underligt Trolld (nu bruges en Trolld). At tage noget efter Bogstavet. Hos flere Ord er Kjønnen vakkende, f. Ex. en Helbred og et Helbred, en Vin og Brændevinet, Vyggen og Vygget.

3) Navneordene have to Tal: **Enkelttal**, naar Ordet nævner én, f. Ex. Manden, Drengen; og **Flertal**, naar der nævnes flere, f. Ex. Mændene, Drengene. Flertallet dannes af Enkelttallet paa 4 Maader: ved at tilføje e, r, er eller lade Ordet forblive usforandret. Enkelte Ord faa desuden Omlyd i Flertal. Exempler: Dage, Uger, Maaneder, Aar — Fædre, Bønder, Bøger, Børn. Uregelmæssig bøjes: Dren, Dine, Døne. Endel Begrebsnavne have ikke Flertal, f. Ex. Tro, Haab. Nogle Navneord staa derimod altid i Flertal, nemlig: Brillen, Bukser, Fagter, Foreldre, Koppen, Lader, Løjer og Mæslinger. I sammensatte Navneord faar kun det sidste Ord i Sammensætningen Flertalsbøjningen, f. Ex. Nældeblad, Nældeblade. Dog und-

tages de Ord, der ere dannede ved Sammensætning med „Bonde“ og „Barn“. Det hedder nemlig: Bønderpiger og Børneflo.

4) Navneordene have to Fald (Casus), nemlig: **Navnefald** (Nominativ) og **Gjefald** (Genitiv).

Navnefald bruges, naar Ordet staar som Grundord, Hensynsord, Gjenstand, Omsagnsord og i Forholdsled f. Ex. Manden gik i Kirke. Jeg gav Karl denne Plads. Vi maatte træffe Bognen. Han er Lærer. Drengen gaar i Skole. Gjefald bruges for at udtrykke, at noget tilhører eller henhører til Ordet (Tingen eller Begrebet), f. Ex. Luthers Tro var klippesten. Ingemanns Romaner. Gjefald kjendes let, da Ordet i dette Forhold altid ender paa s.

§ 5. Kjendeordene.

1) Kjendeordene ere to Slags, nemlig det ubestemte og de bestemte. Det ubestemte Kjendeord hedder i Enkelttal **Fællestjøn** en og i Intetkjøn et, men har intet Flertal. Det sættes altid forved Navneordet eller det med Navneordet forbundne Tillægsord, f. Ex. en Mand, en stor Mand. Det har sin Oprindelse af Talordet én, men afstiller sig herfra baade ved Skrivemaaden og Tonestrykket, f. Ex. En Flod er et rindende Vand. Paa vor Rejse stødte vi kun paa én Flod.

2) De bestemte Kjendeord ere to Slags, nemlig: **Tillægsordenes** og **Navneordenes**. Hint sættes forved Tillægsordet og hedder i Enkelttal **Fællestjøn** den, i Intetkjøn det og i Flertal de, f. Ex. Den fromme Ungkar, det nye Testamente, de hellige Munk, den gode, de rige. Det har sin Oprindelse af det paaapegende Stedord, men ved at bruges som Kjendeord er det blevet toneløst.

3) Navneordenes bestemte Kjendeord hedder i Enkelttal **Fællestjøn** en ell. n, i Intetkjøn et ell. t og i Flertal for bægge Kjøen ne ell. ene, f. Ex. Vind-en, Tøj-et; Vind-ene, Tøjer-ne. Det staar altid i Enden af Navneordet og har sin Oprindelse af det paaapegende Stedord hin, hint og hine (i Oldsproget hin, hit og hine), som sattes bagved Navneordet (Veg hin), ligesom Nordmændene endnu gjøre det med min, din og sin, f. Ex. Søster min, Broder din. Gorm, Faber sin, og Thyra, Moder sin (Sellingestenene).

§ 6. Tillægsordene.

1) Tillægsordet staar enten i **Enkelttal** eller **Flertal**. Grundformen er Enkelttal, og deraf dannes Flertallet ved at tilføje e, naar Ordet ender paa en Medlyd, f. Ex. tapper Mand, tapre Mænd. Under Ordet derimod paa en Selvlyd, da bliver det usforandret, f. Ex. de graa Strømper og blaa Bukser.

Anm. Undtagne fra disse Regler ere endel Tillægsord, der ende paa s, hvilke blive usforandrede, f. Ex. de stakkels Børn; og Ordene fri og ny, hvilke ofte faa tilføjet e, f. Ex. de frie Borgere og de nye Stater.

2) Tillægsordene have to Kjø: **Fællestjøn** og **Intetkjøn**. Intetkjøn dannes af Fællestjøn ved at tilføje t, saafremt Ordet ender paa en Medlyd, f. Ex. et vildt Dyr. Under Ordet derimod paa en Selvlyd, bliver det usforandret, f. Ex. et ublu Menneske.

Anm. Usforandrede blive de fleste Ord, der ende paa s, endel paa d og nogle for Vællangens Skyld, f. Ex. stakkels; glad, kaad, kjed, lad, mod, prud; dansk, dorisk, tysk. Ordene fri og ny og nogle, der ende paa aa, faa derimod mod Reglen tilføjet t i Intetkjøn, f. Ex. et frit Liv, et nyt Menneske, et blaat Vaand.

3) Naar en Egenkab tillægges en Gjenstand uden Gradsforhold, staar Ordet ugrabbøjet (i Positiv). Heraf dannes de to Sammenligningsgrader, **første** (Comparativ) og **anden** (Superlativ), dels ved Endelser og dels ved Omfribning. Dannes Graden ved Endelser, da tilføjes i første Sammenligningsgrad: ere eller re og i anden: est eller st, f. Ex. hvid-ere, hvid-est; ringe-re, ringe-st. Efter Grabbøjningen derimod ved Omfribning, bruges i første Grad mere eller mindre, i anden Grad mest og mindst. Denne Omfribning finder altid Sted, naar man vil grabbøje Tillægsmaader (Participier), foruden ved endel Tillægsord, f. Ex. mere støjende, mest støjende; mere elsket, mest elsket; mindre fremmed, mindst fremmed; mindre dorisk, mindst dorisk. Under Grabbøjningen faa flere Tillægsord Omlyd, nemlig: stor, større, størst; ung, yngre, yngst; lang, længere, længst.

Anm. Endel Tillægsord have uregelmæssig Grabbøjning, nemlig: god, bedre, bedst; ond, værre, værst; gammel, ældre, ældst; lille, mindre, mindst; saa, færre, færrest; nær, nærmere, nærmest; megen, mere, mest; mange, flere, flest.

§ 7. Talordene.

Talordene ere enten Mængdetal, der udtrykke Gjenstandenes Mængde, f. Ex. én, to, tre o. s. v., eller Ordens-
tal, der vise Gjenstandenes Plads i en Række, f. Ex. første, anden, tredje. Endel Talord (Million, Billion, Trillion o. s. v.) kunne regnes som Navneord, hvorimod de øvrige nærmest ere Tillægsord.

§ 8. Stedordene.

1. De personlige Stedord bruges istedenfor Talens tre Personer: den talende, den tiltalte og den omtalte. De have som Navneordene to Tal og Kjon, men derimod tre Fald: Nævnefald (som Grundord), Gjesfald og Afhængighedsfald (som Gjenstands-, Hensyns- og Omsagnsord, samt i Forholdsled).

	Iste Person.	2den Person.	3dje Person.
Nævnefald.	jeg,	Du,	han, hun, den, det.
Gjesfald.	—	—	hans, hendes, dens, dets.
Afhængighedsf.	mig,	Dig,	ham, hende, den, det.
Nævnefald.	vi,	I,	de.
Gjesfald.	vores,	Ederes,	deres.
Afhængighedsf.	os,	Eder,	dem.

Anm. Foruden disse haves endnu hinanden og hverandre, hvilke kaldes gjensidige (reciproke) og sig, som er tilbagevirkende (reflexivt). Dette sidste virker altid tilbage paa Grundordet i den Sætning, hvori det staar.

2. Gjesfaldordene tjæne til at udfylde de personlige Stedords manglende Former og staa som Tillægsord. De ere:

Fælleskjon.	min, Din, sin, vor, Jer.
Intetkjon.	mit, Dit, sit, vort, Jert.
Fleretal.	mine, Dine, sine, vore, Jere.

Anm. Sin, sit, sine ere tilbagevirkende og vise tilbage paa Grundordet i Sætningen.

3. De paaepengende Stedord ere:

Fælleskji.	den, denne, hin, saadan,	samme, selv, sliq, —
Intetkjon.	det, dette, hint, saadant,	samme, selv, sliqt, —
Fleretal.	de, disse, hine, saadanne,	samme, selv, sliqe, bægge.

4. De tilbagevirkende Stedord ere: der, som altid staa som Grundord, altsaa i Nævnefald.

som, som bruges i alle tre Fald, altsaa baade som Grundord, Gjenstand, Hensynsord og i Forholdsled.

Baade der og som kunne vise hen til Ord i bægge Tal og Kjon. Som Gjesfald til der og som bruges: hvís. De øvrige ere: hvilken, hvem og hvad. hvilken, hvilket og hvilke rette sig i Tal og Kjon efter det Ord, hvorpaa de vise tilbage.

hvem bruges sjælden tilbagevirkende. hvad (der) staa som Grundord og Gjenstand i Intetkjon.

5. Spørgende Stedord ere: i Fælleskjon hvo og hvem, i Intetkjon hvad. Hvo bruges kun som Grundord, hvem og hvad baade som Grundord og Gjenstand. I Gjesfald for bægge Kjon bruges hvís. De tilbagevirkende Stedord hvilken, hvilket og hvilke bruges ogsaa som spørgende. Hvo, hvem og hvad bruges som Navneord, hvilken, hvilket, hvilke som Tillægsord; istedenfor hvilken bruges tit hvad for en eller forkortet hvad, f. Ex. hvad Svar gav Du ham?

6. De ubestemte Stedord ere:

Kji.	anden, nogen, ingen, mangen, hver, enhver, al, —
Kji.	andet, noget, intet, mangt, hvert, ethvert, alt, somt.
Kjt.	andre, nogle, ingen, mange, — — alle, somme.

Anm. 1. Hertil maa endnu regnes: man, en, det, der.

Anm. 2. Stedordene maa man enten regne som Navneord (substantiviske) eller som Tillægsord (adjectiviske), hvilket man ser af et Par Exempler. Min Hat støj sin Vej. „Min“ er her at tage som Tillægsord, da det er en Ejendommelighed for Hatten, at den tilhører mig. Jeg læste Bogen. Da „jeg“ staa istedenfor mit Navn, er det en Selsølg, at „jeg“ her kan regnes som et Navneord.

§ 9. Udsagnsordene.

1. Udsagnsordene inddeles i: Indvirkende (transitive), der tilkjendegive en fra Grundordet paa en Gjenstand overgaaende Virksomhed, f. Ex. Peder skriver et Brev. Gjenstandslose (intransitive), der udtrykke en Virksomhed eller Tilstand hos Grundordet, f. Ex. Jeg gaar, sover, løber. Tilbagevirkende (reflexive), der tilkjendegive en paa Grundordet tilbagegaaende Virksomhed, f. Ex. Han spejler sig, morer sig, glæder sig. Gjensidigvirkende (reciproke), der udtrykke en gjensidig Virksomhed imellem flere Personer eller Ting, f. Ex. Drengene slaas, Pigerne trættes. Altsaa: De indvirkende have Gjenstand (Objekt), de gjenstandslose og

gjensidesevirkende derimod ikke, og ved de tilbagevirkende ere Grundord og Gjenstand samme Person.

2. Udsagnsordene have to Former: **Handleformen** (Aktiv), som bruges, naar Grundordet udfører Handlingen, f. Ex. Drengen skriver. **Lideformen** (Passiv) bruges, naar man vil udtrykke, at Handlingen foretages ved Grundordet, f. Ex. Drengen vaskes.

Udsagnsordenes 5 Maader ere: Den fremsættende (Indikativ), f. Ex. Han kommer i Aften; den bydende (Imperativ), f. Ex. Gaa Din Vej! den forestillende (Optativ), f. Ex. Gud hjælpe os! **Ravnemaaden** (Infinitiv), f. Ex. at elske, se, høre. **Tilfølgemaaden** (Participium), elskende, elsket.

Num. Som Ravnemaade kan Udsagnsordet indtage de samme Stillinger som et Navneord; i Tilfølgemaaden ligner det derimod nærmest et Tilfølgord.

3. Udsagnsordene kunne udtrykke en Handling som nærværende, forbigaaende eller tilkommende. Derfor har man

tre Hovedtider: **Nutid**, **Fortid** og **Fremtid**. Men alt som man i Tanken henseatter sig i Nutiden, Fortiden eller Fremtiden, kan Handlingen atter tænkes som fuldbyrret eller i Færd med at fuldbyrres; og Udsagnsordene kunne derfor udtrykke følgende 6 Tidsforhold: Nutid, Datid, Førnutid, Førdatid, Fremtid og Førfremtid. Vi ville fremsætte Bøjningsmønstre for Udsagnsordene: regne og skrive.

4. I Datiden er det især, at de to Ord, som ere bøjede (regne og skrive), afvige fra hinanden. Ved at bøjede andre Udsagnsord træffer man den samme Afvigelse. Derfor henføres ethvert Udsagnsord til en af følgende to Bøjningsarter:

- Den svage Bøjning tilføjer i Datid ede, de eller te til Ordets Stamme, f. Ex. elsk-ede, viede, rørte.
- Den stærke Bøjning har i Datid den blotte Stamme uden nogen Endelse, men oftest med Dmlhd, f. Ex. slaar, slog; tager, tog; ser, saa; sover, sov, o. f. v.

mønstre.

Maade.

regnes (ell. bliver regnet).	skrives (ell. bliver skrevet).
regnedes (ell. blev r.).	skreves (ell. blev sk.).
er regnet (ell. er bleven r.).	er skrevet (ell. er bleven sk.).
var regnet (var bleven r.).	var skrevet (var bleven sk.).
skal ell. vil regnes (ell. skal (vil) blive r.).	skal ell. vil skrives (ell. skal (vil) blive sk.).
skal eller vil være regnet (ell. skal (vil) være bleven r.).	skal ell. vil være skrevet (ell. skal (vil) være bleven sk.).

Lideformen.

Handleformen.

Bøjnings

Den fremsættende

Nutid.	regner.	skriver.
Datid.	regnede.	skrev.
Førnutid.	har regnet.	har skrevet.
Førdatid.	havde regnet.	havde skrevet.
Fremtid.	skal eller vil regne.	skal eller vil skrive.

Førfremtid.	skal eller vil have regnet eller faar regnet.	skal eller vil have skrevet eller faar skrevet.
-------------	---	---

Den forestillende Maade.
regne. skrive.

Den bydende Maade.

Enkelttal.	regn.	skriv.
Flertal.	regner.	skriver.

Navne

Samtid.	at regne.	at skrive.
Fortid.	at have regnet.	at have skrevet.
Førtid.	at skulle eller ville regne.	at skulle eller ville skrive.

Tilfølg

regnende.	skrivende.
-----------	------------

maaden.

at regnes (ell. blive regnet).	at skrives (ell. blive skrevet).
at være regnet (el. være bleven r.).	at være skrevet (ell. være bleven sk.).
at skulle ell. ville regnes (ell. skulle (ville) blive r.).	at skulle ell. ville skrives (ell. skulle (ville) blive sk.).

maaden.
regnet.

skreven.

§ 10. Biordene.

Biord tjæne til nærmere at forklare Tillægsord, Udsagnsord og andre Biord. De almindeligste ere:

Tidsbiord (snart, nylig, engang, sent, itide, silbe, aarle, straks).

Stedsbiord (her, der, hist, hjem, ud, ind, op, ned).

Maadesbiord (hovedfulds, stykkevis, alene).

Mængdebiord (hyvold, snevevis, enkeltvis).

Benægtelsesbiord (nej, ikke, ingenlunde, næppe, knap).

Bekræftelsesbiord (ja, jo, sandelig, visseelig, fulbelig).

Gradsbiord (temmelig, meget, udmærket, nogenlunde, overmaade, kun).

Anm. 1. Enfalte Biord have Gradsbøjning, f. Ex. tit, tiere, tiest; snart, snarere, snarest; ilde, værre, værst; gjerne, hellere, helst.

Anm. 2. Tillægsord blive til Biord, naar de faa visse Brug, f. Ex. Kristian skriver smukt; det gaar galt. I saa Fald ende de som oftest paa t. Man bør derfor ikke sige, at „Kagen smager god“.

Anm. 3. Det er en Misforstaaelse, naar man tror, at Biordene skulle ende paa en, saafremt det kan lade sig gjøre. Man bør ogsaa se at undgaa Endelsen t, hvor den kan undværes. Derfor bør man ikke skrive: „Jeg er fulbeligen forviiset om“; og „det er virkeligt uret“.

§ 11. Forholdsordene.

Et Forholdsord udtrykker en Stilling eller et Forhold til noget. Forholdsord ere: ad, af, bag, blandt, efter, for, forbi, formedelst, fra, før, gennem, hos, i, inden, langs, med, mellem, mod, næst, om, over, paa, siden, til, trods, uden, under, ved.

Af disse dannes ved Sammensætning en Mængde andre: iblandt, imellem, igjennem, omkring, bagved, forved, foruden, henved, nærved, ifølge, indtil, bagefter, henad, o. fl.

Anm. 1. Ad betegner i Retning efter noget, og det bør derfor bruges i mange Tilfælde, hvor man er tilbøjelig til at bruge af. Man bør saaledes sige: Henad Vejen; at vinke ad en; det latter ad Asten; at kalde ad nogen.

Anm. 2. Naar et Forholdsord staar uden Styrelse, saa er det at regne som et Biord, f. Ex. at høre omkring, knække over, gaa paa, løbe imod, gaa under.

Anm. 3. Forenes et Forholdsord med et Navneord, da fremkommer tit et Biord, f. Ex. overbord, tilhest. Slige Sammensætninger bør dog helst undgaaes, saaat det er rigtigst at skrive: over Bord, til Hest.

§ 12. Bindeordene.

Bindeordene afgive en Forbindelse mellem Sætnin-
ger og Sætningsdele. De inddeles i:

Forbindende: og, baade-og, dels-dels, saavel-som, samt.

Udfyldende: eller, enten-eller, hverken-eller.

Modfættende: men.

Forklarende: nemlig, saafom.

Tidsbindeord: da, naar, idet, imedens, siden, efterat, førend.

Marsfagsbindeord: da, fordi, efterdi, saafom, eftersom, siden.

Indrømmende: skjønt, endskjønt, omendskjønt, om end, ihvorvel, uagtet.

Betingende: dersom, hvis, ifald, naar, saafremt.

Sammenlignende: som, ligesom, end, som om, jo-jo, jo-besto.

Anm. De fire første Arter af Bindeord tjæne til at indlede saavel Hoved- som Bistætninger, de fem sidste derimod alene Bistætninger.

§ 13. Udraabsordene

danne en temmelig lille og betydningløs Ordklasse. De kunne udtrykke en Følelse- eller Viljesytring eller være en Efterligning af en Naturlyd, f. Ex. av! fremad! puf!

§ 14. Sætningsdelene.

1. **Grundordet** (Subjektet) er det, hvorom noget udsiges. Det kan være et hvilket som helst Slags Ord, f. Ex. Drengen skriver. Det sande er altid det rette. Syv er for meget. Jeg forstaar Dig ikke. At sejre eller falde er mit Maal.

Anm. En ejendommelig, hyppig forekommende Sætningsbygning er, at det ubestemte Stedord der (det indledende Grundord) staar forved Udsagnsordet, medens det egentlige Grundord kommer bagefter, f. Ex. Der er kommet mange fremmede.

2. **Udsagnet** (Prædikatet) er det, der udsiges om Grundordet. Det nøgne Udsagn (eller Sætningsudsagnsordet) er altid et Udsagnsord, f. Ex. Peder skri-
ver en smuk Haand.

Anm. Disse to Sætningsdele ere de vigtigste, og de øvrige ere Udbiøttelser af dem.

3. **Udsagnsordet** (Prædikatetsordet) følger efter Udsagnsordene være, blive, worde, hedde, synes, kal-
des, og det kan enten være et Tillægsord, Biord eller

Navneord, f. Ex. Wilhelm bliver snart rask; August var borte fra Skolen igaar; Karl vil være Smed.

4. Hensynsordet viser den Person eller Ting, med Hensyn til hvem noget foretages, f. Ex. Faderen gav sin Søn en Bog.

5. Gjenstanden (Objektet) er den Person eller Ting, hvorpaa Handlingen ligefrem gaar ud. Det kan enten være et Navneord eller en hel Sætning. Ogsaa ethvert andet Ord, der staar istebenfor Navneordet, kan være Gjenstand, f. Ex. Jægeren skød Haren. Han skrev, at det var sidste Gang; jeg fik ham at se.

6. Samstillingen (Appositionen) er et i samme Fald tilføjet forklarende Tillæg, f. Ex. Bøffel, en Digter. Han gif, styrket i Bønner, hen til sine Disciple.

7. Ejeformen er et til et Navneord knyttet Navneord i Ejesald, f. Ex. Kjøbenhavn's Handel.

8. Tillægsføjningen er et til et Navneord føjet Tillægsord (altsaa ogsaa andre Ord, der indtage Tillægsordets Stilling), f. Ex. En god Dreng. En sørgende Moder. Min Gud! Tre Stilling.

9. Bindeledet er det Sætningerne sammenknyttende Bindeord, f. Ex. Jeg bad, at han vilde blive.

10. Forholdsledet er et Forholdsord med et Navneord eller en Navnemaade (Infinitiv), f. Ex. Hun gif paa Gaden. Ved at sje hjærgede Grethe sig kummertlig.

11. Biordføjningen er et Biord eller et andet Ord med Biordets Præg, der nærmere forklarer et Tillægsord, Udsagnsord eller et andet Biord, f. Ex. Et meget højt Træ. Skrive godt.

§ 15. Sætningerne.

1. En enkelt Sætning indeholder kun ét Grundord og ét Omfagn, f. Ex. Han gif sin Vej. Er der flere Grundord eller flere Omfagn, kaldes den flerleddet, f. Ex. Mand og Kone fulgtes ad. Drengen sidder og læser.

2. Den Sætning, som kun indeholder Grundord og Sætningsudsagnsord, kaldes nogen, f. Ex. Vi tro. Er der derimod andre af de i § 14 nævnte Sætningsdele, kaldes den udvidet, f. Ex. Vi tro alle paa én Gud.

3. Sætningerne ere enten Hovedsætninger eller Bisætninger.

En Hovedsætning kan forstaaes ene for sig; Bisætningen kan derimod kun forstaaes i sin Forbindelse med Hovedsætningen, f. Ex. Du kan godt laane den (Hoveds.), hvis Du ønsker det (Bisætn.).

4. Stilles flere Sætninger ved Siden af hinanden uden at være indbyrdes afhængige, kaldes de fideordnede. Hovedsætninger kaldes derimod overordnede i deres Forhold til Bisætningerne, medens disse kaldes underordnede.

5. Hovedsætningerne ere fem Slags: fremsættende, forestillende og bydende, alt efter den Maade, hvori Udsagnsordet staar, samt spørgende og udraabende.

6. Bisætningerne ere tre Slags: de tilbagevisende, der indledes ved et tilbagevisende Stedord eller Biord, de spørgende, der indledes ved et spørgende Stedord eller Biord, og Bindeordsbisætninger, der indledes ved et Bindeord. De sidste kunne da atter være: Tidsbisætninger, Aarsagsbisætninger, indrømmende, betingende eller sammenlignende Bisætninger, alt efter som de indledes ved et Tids-, Aarsags- o. s. v. Bindeord.

§ 16. Talens Oplosning i dens enkelte Dele (Sætnings- og Ordanalyse).

Skal Talen opløses (analyseres), bliver Fremgangsmaaden følgende: Man oplæser et Stykke af en Bog, indtil man naar Punktum, og viser da, hvormange og hvilke Sætninger det indeholder. Dernæst frembrages hver Sætning for sig, og dens enkelte Dele nævnes. Til sidst gennemgaaes ethvert af Sætningens Ord. Altsaa:

1. Ved Sætningskædeanalysen frembrages Sætningernes Antal og Art (om de ere enkelte eller flerleddede, nøgne eller udvidede, fideordnede, overordnede eller underordnede, tilbagevisende, spørgende eller Bindeordsætninger), alt efter § 15.

2. Ved Sætningsanalysen vises, hvad Navn hvert enkelt Ord har, set som Sætningsdel (om det er Grundord, Sætningsudsagnsord, Omfagnsord o. s. v.), alt efter § 14.

3. Ved Ordanalysen forklares hvert enkelt Ord efter sin Klasse og Art (Navneord, Kjendeord, Tillægsord m. m.), samt Bøjningen (Tallet, Kjønnets, Faldet, Graden, Tiden), alt efter §§ 4—13.

§ 17. Skilletegnene.

Komma (,) bruges for at adskille Sætninger og Sætningsdele fra hinanden, altsaa imellem:

1. Sideordnede, fulbstændige Sætninger (o: Sætninger, der indeholde baade Grundord og Omfang), f. Ex. Baldemar var en dygtig Mand, og Folket gjendandt snart sin gamle Kraft.

2. Hovedsætningen og dens Bisætninger, f. Ex. Man mente, at han var Odins Søn. Vermund havde en Søn, som hed Uffo. Ved Du, om Karl er hjemme?

3. Flere efter hinanden følgende Ord af samme Ordklasse, der udtales med lige Eftertryk, f. Ex. Ugens Dage ere Søndag, Mandag, Tirsdag o. s. v.

4. Samstillingsledene, f. Ex. Jeg tror paa Jesus Kristus, sand Gud, sødt af Faderen fra Evighed.

Anm. Forved at og og bruges kun Komma, naar der efter dem følger et Grundord. Er Sammenstillingens andet Led et Navn, kræves intet Komma. Altsaa: Veen Kjøbenhavn.

Semikolon (;) bruges for at udtrykke en større Adskillelse mellem Sætningerne, end der kan ske ved Komma. Derfor bruges Semikolon gjerne foran men og thi, naar der efter disse Ord følger en fulbstændig Sætning.

Kolon (:) bruges især til at vise, at man fremsfører en andens Ord, og forved Opregnelser. Den følgende Opstilling viser de forskjellige Maader, hvorpaa man kan fremsætte en andens Ord:

Drengen sagde: „Jeg vil først læse og siden lege“.

„Jeg vil først læse og siden lege“, sagde Drengen.

„Jeg vil først læse“, sagde Drengen, „og siden vil jeg lege“.

Drengen sagde, at han først vilde læse og siden lege.

Punktum (.) bruges, naar Meningen er fulbstændig affluttet.

Anm. De øvrige Tegn ere: Udraabstegn (!), Spørgsmaalstegn (?), Bindetegn (~), Delingsstegn (/), Anførelsestegn („“), Udeladelsestegn ('), Tankestreg (—), Mærketegn (*), Gjentagelsestegn (:), Fortlaringsstegn (o), Dødstegn (+), Klammer ().